‘लक्ष्मण राजवंशीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन’

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय

नेपाली केन्द्रीय विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह

दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि

प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधकर्ता
हरिदत्त शर्मा
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौं
नेपाली
२०६५

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

मानविकी तथा सामाजिका शास्त्र सङ्काय

नेपाली केन्दीय विभाग कीर्तिपुर

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, नेपाली केन्द्रीय विभागअन्तर्गत नेपाली एम.ए. दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि हरिदत्त शर्माले गर्नुभएको लक्ष्मण राजवंशीको जीवनी व्यक्तित्व र कृत्विको अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

१. विभागीय प्रमुख तथा शोधनिर्देशक ....

प्रा. राजेन्द्र सुवेदी

२. बाह्य परीक्षक ....

इन्द्रबहादुर माली

मितिः २०६५/०८/१

शोधनिर्देशकको मन्तव्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभाग एम.ए. दोस्रो वर्षका विद्यार्थी श्री हरिदत्त शर्माले लक्ष्मण राजवजंशीको जीवनी व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मेरा निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । निकै परिश्रमपूर्वक तयार पारिएको यस शोधकार्यबाट म पूर्ण सन्तुष्ट छु र यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि त्रि.वि. नेपाली केन्द्रीय विभाग समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति:२०६५/ /

....

प्रा.राजेन्द्र सुवेदी

विभागीय प्रमुख

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय,

कीर्तिपुर

कृतज्ञताज्ञापन

नेपाली शिक्षा जगतका एक विशिष्ट प्रतिभा लक्ष्मण राजवंशी राजनीतिमा पनि त्यतिकै सक्रिय व्यक्तित्व हुन् । राजवंशी नेपालको शिक्षा क्षेत्रका विशिष्ट प्रतिभा भए पनि उनका व्यक्तित्वका अनेकौ यथार्थहरू व्यक्त भएका छैनन् । मैले उनका जीवनका त्यस्तै विभिन्न घटना र व्यक्तित्वहरूको अनुसन्धान र अध्ययन गर्न लक्ष्मण राजवंशीको जीवनी व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र तयार पारेको हुँ । राजवंशीका अव्यक्त विविध पक्षहरूको अनुसन्धानका क्रममा सुरुदेखि नै अनेकौं समस्या र अप्ठ्याराहरूमा सदैव हाँसी हाँसी हैसला र सल्लाह प्रदान गर्दै यो शोधकार्य सम्पन्न गर्न पितृवत सुझाव निर्देशन र सिकाइ गर्नु हुने शोधनिर्देशक आदरणीय गुरु विभागीय प्रमुख प्रा. राजेन्द्र सुवेदीज्यूको म आजीवन ऋणी भएको छु ।

उपर्युक्त शीर्षकमा अनुसन्धान गर्न स्वीकृति प्रदान गर्ने नेपाली केन्द्रीय विभागप्रति म आभारी छु । शोधपत्र लेखनमा सुझाव र सल्लाह दिनुहुने विभागका गुरुहरू तथा शोधपत्र लेखनको क्रममा आवश्यका सामग्री उपलब्ध गराउने केन्द्रीय पुस्तकालय कीर्तिपुरलाई धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु । साथ साथै अनुसन्धानका क्रममा अतुलनीय सहयोग गर्नुहुने शोधनायक लक्ष्मण राजवंशी, सिद्धार्थ वनस्थलीका आदरणीय गुरुहरू, सामग्री संङ्कलनका क्रममा आफ्नो अमुल्य समय प्रदान गर्नुहुने सहकर्मी मित्र नेत्रनारायण शर्मा , शोधलेखनका क्रममा आ–आफ्नो क्षेत्रबाट सहयोग गर्नु हुने मित्रहरू सुर्यप्रसाद सुवेदी, कृष्ण लामिछाने , शिवशरण ज्ञवाली, तेजप्रसाद भण्डारीलाई कृतज्ञता अर्पण गर्दछु ।

यस शोधकार्यको क्रममा आर्थिक, प्राविधिक सहयोग गरिदिने आदरणीय दाजु टंकप्रसाद शर्मा र सहृदयी मित्र दिपनारायण साहानीलाई पनि धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु । यस शोधकार्यलाई यथासम्भव शुद्धताका साथ टङ्कन गरी सहयोग प्रदान गर्नुहुने क्रिएटिभ कम्प्युटर कीर्तिपुर नयाँबजारप्रति अत्यन्त आभारी छु ।

अन्त्यमा यो शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय, नेपाली केन्द्रीय विभाग समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

हरिदत्त शर्मा

नेपाली केन्द्रीय विभाग

विषयसूची

पृष्ठ

अध्याय एक

शोधपरिचय

१. शोधशीर्षक	१
२ शोधार्थीको नाम	१
३ शोधप्रयोजन	१
४ विषय परिचय	१
५ समस्याकथन	१
६ शोधकार्यको उद्देश्य	२
७ पूर्वकार्यको समीक्षा	२
८ शोधकार्यको औचित्य	४
९ शोधकार्यको सीमाङ्कन	४
१० शोधविधि	४
११ शोधपत्रको रूपरेखा	४

दोस्रो परिच्छेद

लक्ष्मण राजवंशीको जीवनको अध्ययन

२.१ लक्ष्मण राजवंशीको जीवनी	६
२.१.१ वंश परम्परा	६
२.२ पिता, पुर्खा तथा पारिवारिक पृष्ठभूमि	७
२.३ जन्म, जन्मस्थान तथा नामकरण	८
२.४ पैतृक व्यवसाय	८
२.५ बाल्यावस्था	९

२.६ बहुभाषा ज्ञान १०
२.७ किशोर तथा युवावस्था १०
२.८ शिक्षादीक्षा १२
२.८.१ प्रारम्भिक शिक्षा १२
२.८.२ विद्यालय शिक्षा १२
२.८.३ उच्चशिक्षा र स्वाध्ययन १३
२.९ विवाह र सन्तान १४
२.१० आर्थिक अवस्था १४
२.११ राजनैतिक जीवन १५
२.१२ जागिरे जीवन १६
२.१३ तालिम तथा प्रशिक्षण १७
२.१४ संस्थागत संलग्नता १७
२.१५ रुचि तथा स्वभाव १८
२.१६ मातापिताको देहावसान १९
२.१७ साहित्यलेखनको प्रभाव र प्रेरणा १९
२.१८ लेखनकार्य र प्रकाशित कृति २०
२.१९ भ्रमण २२
२.२० सम्मान तथा पुरस्कार २३
२.२१ जीवनका स्मरणीय क्षणहरू २४
२.२२ साहित्यसम्बन्धी धारणा र जीवनदर्शन २४

अध्याय तीन

लक्ष्मण राजवंशीको व्यक्तित्व

३.१ व्यक्तित्वको पृष्ठभूमि २५
३.२ व्यक्तित्वका विभिन्न पाटाहरू २५
३.३ निजी व्यक्तित्व २६

३.३.१ बाह्य व्यक्तित्व शारीरिक आकार प्रकार २६
३.३.२ आन्तरिक व्यक्तित्व : शील, स्वभाव, आचरण र प्रवृत्ति २७
३.४ सार्वजनिक व्यक्तित्व २८
३.५ साहित्यिक व्यक्तित्व २८
३.५.१ कथाकार व्यक्तित्व ३०
३.५.२ निबन्धकार व्यक्तित्व ३२
३.६ साहित्येतर व्यक्तित्व ३४
२.६.१ राजनीतिक व्यक्तित्व ३४
२.६.२ शिक्षक व्यक्तित्व ३७
३.६.३ शिक्षाविद् व्यक्तित्व ३८
३.६.४ शिक्षा व्यवस्थापक व्यक्तित्व ३८
३.६.५ सामाजिक व्यक्तित्व ३९
३.६.६ स्तम्भकार व्यक्तित्व ४०

अध्याय चार

कथाको सैद्धान्तिक स्वरूप

४.१ कथाको परिभाषा ४२
४.२ कथाका तत्त्वहरू ४२
४.३ कथाको वर्गीकरण ४८
४.४ कथाको अन्य विधासँग सम्बन्ध ४९
४.४.१ उपन्याससँग कथाको सम्बन्ध ४९
४.४.२ कथा र नाटक ५०
४.४.३ निबन्धसँग कथाको सम्बन्ध ५०
४.४.४ कवितासँग कथाको सम्बन्ध ५१
४.५ कथाको इतिहास ५१
४.५.१. प्राथमिक काल ५१

४.५.२. माध्यमिक काल ५२
४.५.३ आधुनिक काल ५३
४.५.४ 'तिम्रो कपाल मेरो निधार' शीर्षक सङ्ग्रहको कथाको संक्षिप्त
विश्लेषणात्मक अध्ययन ६०
४.६ निबन्ध सैद्धान्तिक स्वरूप ७८
४.६.१ निबन्धको परिभाषा ७९
४.६.२ निबन्धका तत्त्वहरू ७९
४.७ निबन्धको वर्गीकरण ८१
४.७ निबन्धको इतिहास ८३
४.७.१ नेपाली निबन्धको प्राथमिक काल ८३
४.७.२ नेपाली निबन्धको माध्यमिक काल ८३
४.७.३ नेपाल निबन्धको आधुनिक काल ८३

पाँचौं परिच्छेद

उपसंहार **८८**
सन्दर्भग्रन्थसूची ९३

सङ्क्षेपीकरणसूची

अ.प्र.	अप्रकाशित
आई. ए.	प्रवीणता प्रमाणपत्र तह
आई. एस्सी	प्रवीणता प्रमाणपत्र तह विज्ञान
ई.	ईस्वी संवत्
एम. ए	मास्टर्स अफ आर्टस्
क्र.सं.	क्रमसङ्ख्या
डा.	डाक्टर
प्रा.	प्राध्यापक
प्रा.वि.	प्राथमिक विद्यालय
पृ.	पृष्ठ
दो.सं.	दोस्रो संस्करण
त्रि.वि.	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
प्र.अ.	प्रधानाध्यापक
मा.वि.	माध्यमिक विद्यालय
बी.पी.	विश्वेश्वरप्रसाद
वि.सं	विक्रम सम्वत्
सम्पा.	सम्पादक